

**„KAUKASKA PĘTLA ŚMIERCI” – GENEZA KONFLIKTU
ROSYJSKO-CZECZEŃSKIEGO¹**
**„CAUCASIAN LOOP OF DEATH” – GENESIS OF THE CONFLICT
BETWEEN RUSSIA AND CHECHNYA**

Michał Andrzej Domański

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide De Gasperi w Józefowie

ABSTRACTS

Opracowanie ma na celu przybliżenie czytelnikowi genezy konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego i jego historycznego podłoża. Zawarty w nim został opis historii Północnego Kaukazu oraz krajów tam leżących. Przedstawiono również przyczyny, dla których rozpoczęła się ekspansja Rosji na tych obszarach. Zaprezentowano sposoby przeciwstawienia się mieszkańców Kaukazu reżimowi carów oraz władzy nowego państwa radzieckiego na przestrzeni wieków. W publikacji przedstawione zostały kluczowe momenty w eskalacji konfliktu oraz sposoby, jakimi posługiwały się obydwie strony, by rozwiązać problem. To, co dzieje się na Ukrainie, powoli zaczyna przypominać zapomniany już konflikt, jaki wybuchł na granicy Europy i Azji w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Dotyczył i nadal dotyczy on dwóch zgoła innych kultur oraz innych narodów, jednak głównym podmiotem działań w obydwu tych przypadkach jest państwo rosyjskie.

Podobieństwo do sytuacji mającej miejsce obecnie na Ukrainie jest bezsporne. Wiedza dotycząca sposobów przeciwdziałania takim zdarzeniom jest dziś słaba i nie pozwala zastosować skutecznych środków zaradczych. Dotychczasowe doświadczenia pokazują, jednak, jakich metod nie należy stosować do zażegnania tego typu konfliktów.

The publication is to introduce the reader to the genesis of the conflict between Russia and Chechnya and its historical background. Included is a description of the history of the North Caucasus and the countries lying there. Presented the reasons for which began the expansion of Russia in these areas. Shows how people of the Caucasus fought the regime of Tsar and the power of the new Soviet state. The publication presents the key

moments in the escalation of the conflict and the ways in which both parties have used to solve the problem. Events in Ukraine are similar to a forgotten problem that erupted on the border of Europe and Asia in the first half of the nineties of the last century. Concerned and still concerns on two entirely different cultures and other nations, however, the main subject of action in both cases is the Russian state. The similarity to the situation prevailing at present in Ukraine is undisputed. Knowledge of how to prevent such incidents is currently weak and does not allow use of effective remediation methods for this type of situation. Past experience shows, however, what methods should not be used to avert this type of conflict.

KEY WORDS:

*Konflikt, Rosja, Czeczenia, Kaukaz, wojna, agresja, wyzwolenie
Conflict, Russia, Chechenya, Caucasus, war, aggression, liberation*

WSTĘP

Wydarzenia ostatnich kilku miesięcy, mające miejsce na wschodzie Europy, stanowią przyczynek do rozważań nad przyszłością nie tylko mapy współczesnego świata, ale również geografii równowagi współczesnych zagrożeń dla niego. To, co dzieje się na Ukrainie, powoli zaczyna przypominać zapomniany już konflikt, jaki wybuchł na granicy Europy i Azji w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Dotyczył i nadal dotyczy on dwóch zgoła innych kultur oraz innych narodów, jednak głównym podmiotem działań w obydwu tych przypadkach jest państwo rosyjskie.

Scenariusz jest bardzo podobny zarówno w przypadku konfliktu kaukaskiego, jak i wspomnianego już ukraińskiego. Zarówno w jednym, jak i drugim przypadku pretekstem do rozpoczęcia operacji zbrojnej było dobro obywateli rosyjskich zamieszkujących tereny wcześniej należące do Związku Radzieckiego, historycznie jednak, od zawsze od niego niezależne. Należy mieć świadomość tego, że przecież przed wybuchem Wielkiej Rewolucji Październikowej były to w pełni autonomiczne państwa.

Czy powtórzy się w przypadku wydarzeń na Ukrainie tak okrutny scenariusz, jak w przypadku Czeczenii, czas pokaże. Należy mieć nadzieję, że dotychczasowe doświadczenia skierują oczy całego świata na narastający problem, któremu świat ten będzie w stanie zaradzić, unikając strat, jakie dotknęły Czeczenię.

Genezą trwającego do dziś konfliktu pomiędzy Rosją a Czeczenią była, trwająca od bez mała dwudziestu lat, wojna: rosyjsko-czeczeńska. Rozpoczęła się 11 grudnia 1994 roku, kiedy to bez jej wypowiedzenia wojska rosyjskie rozpoczęły kolejną już w historii militarną okupację byłej Czczeńsko-Inguskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (Cz-I ASSR).

Proklamowana 27 listopada 1990 roku, na mocy uchwały Ogólnonarodowego Kongresu Ludu Czczeńskiego, Cz-I ASSR stała się Republiką Czczeńską Nochci-Czo. Historia powstania suwerennego państwa jest jednak długa i złożona. Zanim doszło do wyodrębnienia spośród wielu republik radzieckich kilku autonomicznych państw, w tym nie do końca określonej Czeczenii, należałoby przesledzić historię powstania i rozpadu Związku Radzieckiego oraz utworzenia Federacji Rosyjskiej. Niniejsze opracowanie dotyczy jednak problemu, jakim jest konflikt rosyjsko-czczeński, a zatem skupiamy się na tym obszarze (Kuleba: 1997, 10.).

CZECZENIA W CZASACH ROSJI CARSKIEJ

Początek rozważań dotyczących wyodrębnienia Czeczenii sięga jeszcze czasów Rosji carskiej, kiedy to w latach trzydziestych XVIII wieku wojska carskie dowodzone przez pułkownika Kocha zostały rozgromione przez armię czeczeńskiego kniazia Ajdemira. W związku z późniejszymi poczynaniami Moskwy doszło do aktu ukorzenia się jej na skutek działań wspomnianego wcześniej kniazia. Dzięki swoim zabiegom ekonomicznym polegającym na uzależnieniu obszaru od Rosji władza Kremla doprowadziła do faktycznego podporządkowania sobie Czeczeńców. Próby coraz silniejszej ingerencji w wewnętrzne sprawy Czeczeni przez administrację rosyjską spowodowały falę niezadowolenia. Ponieważ Moskwa czuła swoją siłę, problem postanowiono rozwiązać w ten właśnie sposób. Jednakże został osiągnięty inny od zamierzonego efekt i wysłane do Czeczenii wojska rosyjskie po kilku miesiącach wyczekiwania na walkę wycofały się do swoich baz (Ахмадов: 1991, 79).

Przełom miał miejsce później, kiedy to w wyniku czteroletniej tzw. wojny polskiej wojska podległe carycy Katarzynie II, prowadząc ofensywę przeciwko Turcji, zaczęły umacniać swoje pozycje wzdłuż granic Czeczeno-Inguszetii, przecinając również obszar ówczesnego Dagestanu. Powstał tam pas umocnień i fortyfikacji wojskowych. W wyniku tych decyzji narody zamieszkujące ten rejon Kaukazu poczuły się zagrożone wzmagając

się ekspansją Rosji wobec Turcji, co w ich mniemaniu mogło prowadzić do bezpośredniej ingerencji w wewnętrzne sprawy narodów, na których terenie trwały działania wojenne. Ten krok zadecydował o możliwości przeprowadzenia blokady wrogiej carycy ludności zamieszkującej linię rzeki Terek (Ахмадов: 1991, 83).

Akt ten okazał się sygnałem o zmianie polityki rządu rosyjskiego wobec ludów Kaukazu. Katarzyna II organizowała wobec niepodporządkowanych sobie górali ekspedycje karne podległych sobie wojsk. W ich efekcie duża rzesza młodych ludzi została wzięta przez Rosjan do niewoli. Dzięki nowej polityce nagradzania uległych i karania niepokornych carycy udało się podporządkować sobie większość obszaru Kaukazu. Na terenie kaukaskie przesiedlani byli osadnicy z głębi kraju i utworzono nowe struktury administracji podległej Moskwie. Pod koniec XVIII wieku na terenie Czeczeni wybuchło powstanie przeciwko władzy Rosji. Przewodził mu przysły szejk Monsur. W związku z dużym powodzeniem prowadzonych przez Monsura operacji wojskowych przyłączyli się do niego również Kabardyńcy, Kumycy i Osetyńcy. Po kilku latach powstanie z przyczyn niezależnych od jego wodza upadło, a narody Kaukazu znowu podporządkowane zostały administracji Rosji. I tym razem nie dzięki zdolnościom bojowym armii, ale działalności w sferze ekonomicznej obszar został zdominowany przez pochodzącą z Moskwy władzę (Пиотровский: 1988, 456–458).

W późniejszym okresie Rosja, zajęta konfliktem w Europie (między innymi kampanią napoleońską), porzuciła plany dalszej ekspansji Północnego Kaukazu. Jednakże już na początku XIX wieku car Piotr I przypomniał sobie o strategicznej roli tego rejonu i w efekcie swoich działań doprowadził do kolejnej konfrontacji zbrojnej. Jej powodem było podjęcie przez carat decyzji o budowie nowych fortyfikacji obronnych na terenie Czeczenii. Chodziło o nowo powstającą twierdzę Groznaja, której budowa stała się sygnałem dla Czeczenów o planowaniu przez Moskwę dalszej ekspansji regionu. Ta decyzja spowodowała wybuch wojny kaukaskiej, która toczyła się przez nieomal pięćdziesiąt lat bez przerwy. Tak długi okres walk wynikał między innymi, jak to raportował generał rosyjski Aleksiej Jermolow, z tego, że opanowanie ziem Kaukazu było niemożliwe bez przeprowadzenia ostatecznej rozprawy z Czeczeńcami, którzy okazali się, według ówczesnych źródeł, narodem bardzo silnym i niebezpiecznym zarazem (Шахбиев: 1996, 402).

Kolejne wydarzenia umocniły sytuację Czeczenii. Po kilku latach na

czele powstańców czeczeńskich stanął bardzo charyzmatyczny imam Szamil, który w wyniku pewnych posunięć doprowadził, między innymi, do zjednoczenia Czeczenii i Dagestanu. Po wielu perypetiach związanych z obejmowaniem sukcesji po poprzednikach i umacnianiu swojej pozycji wśród ludu Czeczenii, a także Dagestanu Szamilowi udało się zadać Rosjanom spektakularną porażkę. Doszło do pojednania się imama z Turcją i ustanowienie jej sprzymierzeńcem w walce z Rosjanami. W wyniku tych okoliczności pod koniec 1840 roku głównodowodzący armią rosyjską na obszarze Kaukazu zaproponował ówczesnemu carowi pojednanie z Czeczenami. Ten jednak stanowczo przeciwstawiał się takiemu posunięciu (Ахмадов: 1996, 179.).

W efekcie dalszych działań wojennych armia carska wielokrotnie została rozbita, a sami dowódcy wycofujących się wojsk tak bardzo dobitnie opisywali swoje doświadczenia, wskazując na zaciekłość, z jaką ludy Kaukazu podejmowały walkę z najemcą. W opisach pojawiały się obrazy okrucieństwa, z jakim Czeczeńcy przypuszczali ataki na jednostki wojsk rosyjskich. Porównywani oni byli do dzikich zwierząt, sprawnych, szybkich, ale również bezlitosnych dla swoich wrogów. Jedynym ratunkiem dla osaczonych w górskich ostępach żołnierzy carskich było natychmiastowe wsparcie ze strony sprzymierzeńców. Jedynie ono mogło uchronić od niechybnej zguby. Naród czeczeński przedstawiony został jako silny, niedający się podporządkować żadnej zewnętrznej władzy oraz nieustępliwy w swoich postanowieniach (Шахбиев: 1996, 85–86).

Ten ciąg zdarzeń spowodował, że Szamil faktycznie stał się pod koniec lat czterdziestych XIX wieku władcą Czeczenii i Dagestanu, państwa, które jako jedyne na obszarze imperium nie poddało się władzy Rosji. W wyniku dalszych działań urzędników carskich podjęto ponownie próby uzależnienia Czeczenii od Moskwy poprzez zastosowanie, między innymi, blokady ekonomicznej. Równocześnie podstępnie przesuвано linie umocnień wojskowych w głąb kraju, stosując przy tym taktykę totalnego wyniszczenia, która polegała na sukcesywnym niszczeniu majątku mieszkańców opanowywanych terenów. Dochodziło do plądrowania domów, palenia zbiorów, wycinania bydła, niszczenia upraw oraz całych wiosek. Efekt tego był taki, że górale, którzy nie chcieli podporządkować się administracji carskiej, uciekali w góry, gdzie skazani byli na śmierć głodową. Ci, którzy pozostali, musieli zadeklarować absolutne posłuszeństwo władzy. Namiestnik cara Mikołaja I, wykorzystując narastające konflikty

wewnętrzne wśród Czechenów, kontaktował się z tymi, którzy chcieli wypowiedzieć posłuszeństwo Szamilowi i zjednoczyć się z Moskwą. W końcu udało się to i w efekcie podpisanego aktu Czechenia uzyskała gwarancję suwerenności w zamian za pełne poddanie się imperium (Усманов: 1997, 75–76).

To posunięcie spowodowało podział Czechenii na dwie części. Tak zwana Mała Czechenia wystąpiła z państwa, co spowodowało utratę większości zasobów niezbędnych do dalszego jego egzystowania oraz, co istotniejsze, prowadzenia wyczerpującej wojny z Rosją. W związku z trudną sytuacją Szamil ogłosił swoją dymisję z piastowanego stanowiska, co spotkało się ze stanowczą odmową ze strony Czechenów. Jednakże dalsze działania Moskwy polegające na rozbudowie umocnień na linii Kaukazu spowodowały bunt podległej Rosji części Czechenii. Uznający go za naruszenie warunków traktatu z Moskwą przywódcy zbuntowanej Małej Czechenii zostali w brutalny sposób odsunięci od władzy, a Rosjanie przystąpili do planowanej od dawna operacji eksterminacji narodu Wajnachów. Jak opisywał to w swojej książce Krowiakow, dowództwo armii carskiej zdecydowało się na rozpoczęcie długotrwałego procesu polegającego na wysyłaniu w rejony aułów czecheńskich ekspedycji wojskowych mających na celu wymordowanie tubylczej ludności. Bardzo znamieny w skutkach był fakt, że uczestniczący w wyprawach żołnierze charakteryzowali się okrutnym barbarzyństwem wobec eksterminowanych, o czym mogą świadczyć same świadectwa uczestników (Кровяков: 1990, 74.)

Dalsze lata nie przyniosły żadnych pozytywnych zmian na rzecz orędowników suwerennej Czechenii i w efekcie dalszego zbiegu okoliczności związanego, między innymi z wojną rosyjsko-turecką oraz interwencją w niej Anglii i Francji, władza Szamila zaczęła powoli słabnąć. Pod koniec lat pięćdziesiątych XIX wieku wojska rosyjskie wyparły armię imama z terytorium Czechenii i zmusiły go do ostatecznego poddania się. Od tego czasu zaczęła się ponowna i tym razem skuteczna kolonizacja Czechenii. Incydentalnie jeszcze kilkukrotnie oddziały, które nie chciały podporządkować się Moskwie, próbowały wzniecić rebelię na terenie kraju, jednak ich działania spełzły na niczym. W trakcie wojen czecheńskich było też kilka epizodów polskich. Jeden z nich związany był z próbą stworzenia przez namiestnika carskiego specjalnego oddziału składającego się z Czecheńców, którzy mieli być wysłani do Polski w celu tłumienia powstania styczniowego w 1863 roku. Nie doszło do tego w związku z wybuchem nowej fali buntu na terenie Czechenii. Ta insurekcja została jednak szybko

słumiona przez wojska rosyjskie, które po raz pierwszy uzyskały w tym celu pomoc samych Czeczenów (Gralewski: 1877, 557.).

W roku 1864 doszło do ostatecznego zwycięstwa armii carskiej i Czeczenia oraz Dagestan stały się obszarem władania Moskwy. Imam wraz z rodziną oficjalnie podporządkował się władzy Rosji i w zamian za to dostał pozwolenie na odbycie pielgrzymki do Mekki, gdzie później zmarł (Шахбиев: 1996, 136.).

W wyniku wojny kaukaskiej zginęła prawie połowa ludności skolonizowanej Czeczenii. Pomimo że jej tereny oraz mieszkańcy zostali całkowicie uzależnieni od Rosji, trwały prześladowania i zasiedlanie obszaru poddanymi Moskwy. Dzięki tym zabiegom Rosja uzyskała zamierzony cel. Czeczeni zostali wypierani ze swoich rdzennych ziem i zmuszani do ucieczki. Jak pisał znany niezależny pisarz okresu radzieckiego Aleksander Sołżenicyn, Rosja Radziecka stosowała identyczne metody eliminacji narodu czeczeńskiego do tych, które sto lat wcześniej zastosowali carscy urzędnicy. Tak samo jak poprzednie systemy, również odrodzona i demokratyczna Rosja sięgnęła w późniejszych latach po „wynałazki” z poprzednich epok. Pierwszy etap kolonizacji Kaukazu zakończył się wraz z końcem Wojny Kaukaskiej. Nie był to jednak jedyny epizod w historii ukazujący cierpienie górali, jakie zadali im Rosjanie (Шахбиев: 1996, 254–255).

ROSJA RADZIECKA I PRÓBY EKSTERMINACJI NARODU CZECZEŃSKIEGO

Tuż przed wybuchem I wojny światowej Czeczenia znów próbowała się oswobodzić. W 1913 roku na krótko poderwał ich do walki Zelichman Guszmazukajew, który niedługo potem zginął, a na Czeczeńców znów spadły prześladowania. Wielu z nich trafiło na zesłanie na Sybir. Po wybuchu Wielkiej Rewolucji Październikowej 1917 roku do głosu doszły nowe czynniki decydujące o dalszym losie skolonizowanych wcześniej narodów. W 1917 roku powołany został we Władykaukazie Kongres Narodów Kaukazu, który proklamował Konstytucję Górskiej Federalnej Republiki, w której skład weszły Abchazja, Adygeja, Kabarda, Karaczajewo-Bałkaria, Osetia, Czeczeno-Inguszetia i Dagestan, jednakże ofensywa wojsk radzieckich pod dowództwem Denikina doprowadziła do upadku państwa (Baranowski, Baranowski: 1985, 200).

Innym epizodem było podjęcie próby proklamowania przez szejka Uzum-Hadžiego Emiratu Północnego Kaukazu, do którego doszło w roku 1919. Z pełnomocnictwa sułtana tureckiego jego wysłannik Inaluk Ar-

sanukajew-Dyszninski ogłosił szariacką monarchię podległą sultanatowi a zarządzaną przez podniesionego do rangi emira Uzum-Hadziego. Nowe władze bolszewickie początkowo były temu przychylnie, gdyż emirat nie żądał autonomizacji państwa, a jedynie suwerenności. Inna sprawa dotyczyła możliwości wykorzystania Czechenów do rozprawienia się z białogwardzistami na terenie Kaukazu. W efekcie intrygi Inaluka, pragnącego wyzwolenia się również spod władzy czerwonych, doszło do kolejnego konfliktu, tym razem z nową władzą, który w sposób ostateczny zakończył historię Emiratu Północnego Kaukazu. Wezyr Arsanukajew-Dyszninski po ogłoszeniu „świętej wojny” przeciw bolszewikom, nie uzyskując jednakże poparcia ludności, opuścił Czechenię i więcej tam nie powrócił (Шахбиев: 1996, 198.).

Dalsza historia dotyczy powstania z inicjatywy rządu Stalina Czecheńskiego Autonomicznego Obwodu Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (CzAO SRR), wydzielonego z obszaru Górskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, co miało miejsce w roku 1923. Zmiany na terenie republiki spowodowały kolejną falę prześladowań rdzennej ludności. Wszyscy orędownicy wprowadzenia języka arabskiego jako obowiązującego na terenie Czechenii zostali aresztowani i poddani ostrym restrykcjom. W wyniku dalszych działań administracji centralnej zaczęto pozbawiać Czechenów ich dotychczasowych przywilejów, między innymi noszenia broni oraz posiadania ziemi. Wprowadzono politykę kolektywizacji chłopów i zwalczania kułactwa. Zaczęto usuwać ze stanowisk i aresztować Czecheńców pod zarzutem organizowania powstania przeciwko władzy bolszewickiej. Ich miejsca zajmowali Rosjanie, którzy, realizując plan administracji centralnej, zmuszali właścicieli ziem do zdawania ich na rzecz powstających kołchozów. Bez względu na akceptację przez nich tego faktu byli również aresztowani wraz z rodzinami i zsyłani do obozów pracy przymusowej poza obszarem Kaukazu (Шахбиев: 1996, 204–205).

W wyniku tych działań ludność znowu się zbuntowała, chwyciła za broń i usunęła siłą przedstawicieli władzy z rejonu kilku osad. Zażądano natychmiastowego zaprzestania nowych praktyk wobec mieszkańców Czechenii, powrotu do starego porządku i niemieszania się Moskwy w sprawę CzAO SRR. Po zapewnieniu ze strony władz, że sprawa zostanie rozpatrzona przez specjalnie do tego powołaną komisję, zbuntowani rozeszli się do swoich domostw. Chcąc wykorzystać tę sytuację, przedstawiciele OGPU² próbowali ująć przywódcę powstania Szitę Istamułowa. Nie udało się to. Na pomoc przyszła mu rodzina wraz z sąsiadami i rozgromiono od-

dział. To zdarzenie spowodowało wybuch kolejnego powstania. W wyniku dalszych decyzji kierownictwa Kremla doszło do oblężenia przez Armię Czerwoną wszystkich granic obwodu i wkroczenia do Czeczenii. W efekcie dalszych walk Moskwa zdecydowała się na kompromis i odstąpiła od swoich pierwotnych planów. Doszło do zawieszenia walk. Istamułowi i jego zwolennikom obiecano amnestię, a kołchozy miały stać się dobrowolnymi zrzeszeniami chłopów. Pod pretekstem przekazania odpowiednich dokumentów wezwano przywódcę powstania do siedziby rejonowego OGPU i tam podstępnie zabito. W ramach ukarania buntowników przeprowadzono operację aresztowania kilku tysięcy osób opowiadających się za głoszonymi postulatami. Wielu z tych, którzy przeciwstawiali się poczynaniom władzy, było bestialsko i bez żadnych sądów zabijanych. Po utworzeniu w roku 1934 jednej wspólnej dla obydwu narodów Czeczeńsko-Inguskiej Autonomicznej SRR udało się Stalinowi doprowadzić do antagonizacji wspomnianych narodów. Miała to być kara za nieposłuszeństwo, którą potem zamieniono na wiele okrutniejszą w swych skutkach. Latem 1937 roku ówczesne władze pod pretekstem eliminacji „antyradzieckich elementów” zaczęły masowo aresztować tych, którzy dotychczas nie chcieli uznać przywództwa Moskwy (Ciesielski: 2002, 130.).

Pomimo utworzenia bardzo silnego systemu kontroli na terenie Cz-I ASRR przez całe praktycznie lata trzydzieste XX wieku trwała tam nieustanna wojna partyzancka. Na początku roku 1942 wybuchło powstanie, na czele którego stanął Chasan Israil. Próbując wykorzystać tymczasowe zamieszanie spowodowane wkroczeniem faszystów na teren Rosji, proklamował utworzenie tymczasowego Ludowego Rządu Rewolucyjnego. W wyniku operacji Niemców do Israila przyłączył się Majrbek Szeripow, dzięki któremu udało się zintegrować dużą rzeszę popleczników (Ciesielski: 2002, 158–162).

Efekt był jednak odwrotny do zamierzonego. Rosjanie przeprowadzili bowiem zmasowany nalot na pozycje powstańców i nawet prośba o wsparcie ze strony Niemców okazała się bez odpowiedzi. Po bitwie pod Stalingradem Niemcy wycofali się z Kaukazu (von Herwarth: 1992, 375.).

Po długotrwałych walkach z armią niemiecką, w czasie których do Rosjan przystało prawie trzydzieści tysięcy Czeczenów, Stalin podjął decyzję o deportacji górali kaukaskich na tereny Kazachstanu i Kirgizji. W 1944 roku ówczesny szef NKWD L. Beria meldował Stalinowi o zbliżającym się zakończeniu operacji, w efekcie której przesiedlonych miało zostać, w bardzo krótkim czasie około ośmiu dni ponad sześćset tysięcy

osób (Цициев: 2006, 77–78).

Jednocześnie trwało usuwanie wszelkich śladów kultury pozostawionych przez wywożonych ze swych rdzennych ziem Czeczenów i Inguszy. Z całego obszaru wywieziono zarówno dobra materialne, jak i wartościowe pamiątki, takie jak wszelka dokumentacja oraz książki. Usuwano również historyczne rękopisy, księgi religijne, traktaty. Wszystko to, co stanowiło o kulturze i sztuce narodów kaukaskich, zostało ograbione lub zniszczone w sposób podobny do tego, jak postępowali hitlerowskie Niemcy w czasie II wojny światowej. Celem administracji Stalina była całkowita eliminacja Czeczenów i Inguszy. W efekcie tych działań ponad pół miliona ludzi zostało przesiedlonych, a wielu z nich zabitych (Гаджиев: 2003, 50.).

Po śmierci Stalina nastąpiła czasowa odwilż w polityce moskiewskiej wobec narodów Kaukazu. Nie miała ona jednak żadnych pozytywnych skutków ani dla Czeczenów, ani dla Inguszy. Ich status pozostawał niezmienny. W wyniku takiej polityki oraz wydania przez rząd ZSRR Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR o zdjęciu ograniczeń z przesiedlonych Czeczeńców, Inguszy Karaczajewców i członków ich rodzin nikt spośród wymienionych nie miał nadal prawa do powrotu na swoje rdzenne ziemie. To spowodowało ogromne niezadowolenie wśród przesiedleńców. Zaczęli oni pisać tysiące listów do Moskwy z prośbą o umożliwienie powrotu do domów. Dochodziło do okupacji stacji kolejowych i sytuacja stawała się napięta. Wielu ludzi bez uzyskania zgody decydowało się na powrót do Czeczenii i Inguszetii. W związku z tym do Moskwy zostali wezwani przedstawiciele inteligencji czeczeńsko-inguskiej w celu podjęcia rozmów na temat odtworzenia Cz-I ASRR. W wyniku rozmów doszło do otwartego konfliktu pomiędzy przedstawicielami narodów Inguszetii a Osetyjczykami, którzy przez wszystkie lata prześladowań byli bardzo łagodnie traktowani przez administrację Kremla. Efektem dekretu wydanego w konsekwencji rozmów miała być zgoda na powrót na swoje terytoria rodowe przesiedlonych górali, jednakże bez prawa do ich rehabilitacji. Stanowiło to faktycznie brak możliwości ubiegania się od władz o rekompensaty z tytułu utraconego w wyniku deportacji majątku. Powrót nie dla wszystkich okazał się szczęśliwy. Wielu spośród „górskich” Czeczenów nie mogło wrócić na swoje ziemie i zmuszeni zostali do osiedlenia się na nizinach. Zakaz dotyczył również chowania swoich bliskich na cmentarzach położonych wysoko w górach oraz ich odwiedzania. Powracający zmuszeni byli do odkupywania swoich majątków od zamieszkujących je osadników rosyjskich, kozackich i osetyńskich. To spowodowało dodatkową falę niezadowolenia

i buntu. W wyniku ogromnej liczby powracających władza zdecydowała się na ograniczenia administracyjne w tym procesie. Pogłębiało to nastroje antyradzieckie wśród Czechenów i Inguszków. Sytuacja ponownie stawała się trudna, a potęgowała to również niechęć samych osadników do nowo przybyłych starych właścicieli.

PIERWSZE PRÓBY WYZWOLENIA SIĘ SPOD JARZMA ROSYJSKIEGO PO ROKU 1990

Po latach względnego spokoju, jaki gwarantowała władza radziecka okresu odwilży, w stosunkach czeczeńsko-radzieckich nastąpił okres pierestrojki. Do władzy doszedł Michaił Gorbaczow, który był zwolennikiem umiarkowanych zmian w polityce radzieckiej. W 1988 roku stwierdził on na XIX zjeździe KPZR³, że jedną ze zdobyczy socjalizmu był utworzony w ZSRR związek równoprawnych narodów. Miał on przetrwać wszelkie trudności i próbę czasu. W związku z programem ożywienia lokalnej autonomii I sekretarzem Cz-I Komitetu Obwodowego KPZR oraz Przewodniczącym Rady Najwyższej ASSR został mianowany przez administrację centralną Doku Zawgajew, pierwszy w historii Czechen piastujący tak wysokie stanowisko (Grochmalski: 1999,104.).

Dzięki rozwiązaniu opisanemu we wcześniejszej części niniejszego opracowania udało się zliberalizować panujące w republice stosunki polityczne. W dużym stopniu ograniczono wpływy centralnej KGB⁴ i uzyskano większą swobodę prasy lokalnej. Nie spowodowało to jednak całkowitej niezależności od centralnych organów administracji podległej Kremlowi mających nadal ogromny wpływ na decyzje podejmowane w ramach Rady Najwyższej Cz-I ASSR. Ponieważ przyszłość republiki Zawgajew widział jedynie poprzez pryzmat silnego związku ze zreformowaną Rosją, nie uzyskał zaufania wielu przedstawicieli narodu. Takiemu rozwiązaniu przeciwstawiła się między innymi wywodząca się z założonej w 1989 roku radykalnej organizacji „Jedność” i kierowana przez Zelichmana Jandarbijewa Wajnachska Partia Demokratyczna. To prawdopodobnie dzięki konfliktowi pomiędzy ówczesnym I Sekretarzem KC KPZR⁵ Michaiłem Gorbaczowem a jego oponentem politycznym Borysem Jelcynem udało się utworzyć nowe państwo czeczeńskie. W roku 1989, w trakcie obrad Ogólnonarodowego Kongresu Ludów Czechenii na wniosek Jandarbijewa powołano Komitet Wykonawczy Ogólnonarodowego Kongresu, na którego czele stanął były radziecki generał Dżochar Dudajew. Opowiadał się on za utworzeniem i przystąpieniem Czechenii do federacji narodów

Kaukazu, w efekcie czego republika uzyskała członkostwo w Organizacji Narodów Niezrzeszonych. Dudajew, w przeciwieństwie do Zawgajewa, opowiadał się za całkowitą niepodległością republiki, a nie tylko jej autonomią. Druga tura Kongresu miała miejsce w czerwcu 1991 roku i to podczas jej obrad druzgocącą przewagę nad Zawgajewem uzyskał Dudajew, który mógł dalej kreować swoją proczeczeńską politykę. Po wyborach październikowych 1991 roku został on wybrany prezydentem. Natychmiast zaakcentował swoją pozycję, wprowadzając 27 listopada Akt o państwowej suwerenności Republiki Czeczeno-Inguskiej. Posunięcie to spowodowało błyskawiczny odzew Moskwy, która nie akceptowała żadnych wewnętrznych ustaleń organizacji lokalnych. Największym jednak dotychczasowym aktem niezdiscyplinowania wobec władzy państwowej było zdelegalizowanie przez Kongres Rady Najwyższej Cz-I ASRR. Jednak proklamacja nowego państwa oraz wybór prezydenta bez akceptacji ze strony władzy były wyjątkowym nadwyrężeniem pobłażliwości tej ostatniej. Władza „nowej Rosji” uznała ten akt za absolutne bezprawie i przystąpiła do organizowania przewrotu mającego na celu przywrócenie ładu sprzed kilku miesięcy (Zajączkowski: 1993, 80.).

W tym celu przedstawiciele lokalnej KGB otrzymali polecenie aresztowania Dudajewa i ludzi powiązanych ze ścisłym kierownictwem Kongresu. W drugim tygodniu listopada rosyjskie jednostki powietrzno-desantowe wylądowały w Chankale. Ich celem było zdobycie Groznego i obalenie samozwańczego rządu Dżochara Dudajewa. Nie doszło jednak do tego w wyniku pewnych, notowanych już w przeszłości, zbiegów okoliczności. Pierwszym było bardzo szybkie organizowanie przez zwolenników nowego państwa prorządowych oddziałów ochotniczych gotowych do podjęcia walki z najeźdźcą. Pomimo dużej dysproporcji, zarówno w wyposażeniu, jak i wyszkoleniu nowo powstających oddziałów, ich liczebność oraz wola walki okazały się dość istotnym argumentem, który spowodował odstępianie od próby dokonania przewrotu. Drugi zbieg okoliczności miał wymiar bardziej symboliczny niż strategiczny, jednakże odbił się bardzo dużym echem w światowej opinii publicznej. Polegał on na uprowadzeniu przez Szamila Basajewa i jego dwóch współtowarzyszy z oddziału gwardii narodowej, podległej bezpośrednio prezydentowi Dżocharowi Dudajewowi, cywilnego samolotu pasażerskiego lecącego z Mineralnych Wód w Kraju Stawropolskim do Moskwy. Po wylądowaniu w Ankarze, w Turcji i oddaniu się w ręce władz Basajew podczas zorganizowanej konferencji prasowej zwrócił uwagę opinii światowej na wydarzenia, jakie miały miejsce

w Groznym (Kuleba:1998, 37.).

Do chwili obecnej nie wiadomo, czy Dudajew miał z tą sprawą coś wspólnego, jednakże tuż po tych wydarzeniach Basajew został mianowany dowódcą kompanii służb specjalnych CZABORZ podległej prezydentowi Czeczenii (Czarnotta, Moszumański: 1995, 19.).

PODSUMOWANIE

Podobną do czeczeńskiej taktykę zastosowali niespełna dwadzieścia lat wcześniej rewolucjoniści palestyńscy w związku z ich sytuacją polityczną. Podobnie jak w opisywanej sprawie Palestyńczycy dążyli do utworzenia samodzielnego i niezależnego państwa. Ich starania przez wiele lat okazywały się bezskuteczne, do momentu, w którym zdecydowano o podjęciu bardziej radykalnych działań polegających na zwróceniu uwagi światowej opinii publicznej na problem. Zastosowano taktykę działań terrorystycznych. 5 września 1972 roku grupa uzbrojonych bojowników palestyńskich z grupy Czarny Wrzesień, podległej bezpośrednio Alemu Hassanowi Salemehowi i kierowanej przez niego, wdarła się na teren wioski olimpijskiej w Monachium i uwięziła w jednym z budynków delegację sportowców Izraela. W efekcie tych wydarzeń zginęło jedenastu sportowców izraelskich, niemiecki policjant oraz wszyscy zamachowcy. Przypadek ten jest bardzo podobny do wydarzeń czeczeńskich, gdyż ukazuje determinację, z jaką przyszło walczyć Palestyńczykom dla dobra swojej sprawy. Pomimo zastosowania absolutnie nieakceptowanej metody zwrócili oni jednak uwagę światowej opinii publicznej na problem bliskowschodni. Wykorzystali do tego celu, podobnie jak Basajew, media, dzięki którym również o losie Czeczeńców dowiedział się cały świat. Problem w tym, że po ustaniu działań związanych z konfliktem przedstawionym przez bojowników Czarnego Września świat powrócił do swojego status quo. Po odślonie jednego z aktów współczesnej wojny, takiego, który mogli wszyscy zobaczyć i „bawić” się nim, przez pewien czas nie wydarzyło się zupełnie nic. Świat milczał – zapomniał⁶.

W wyniku opisanych wyżej wydarzeń 9 listopada 1994 roku strona rosyjska zdecydowała się na wyprowadzenie z gmachu okupowanego od pewnego czasu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Groznym swoich oddziałów i odstąpienie od pierwotnego planu zakładającego dokonanie przewrotu oraz aresztowanie Dudajewa. Nie zmieniło to jednak diametralnie polityki Rządu Kremla względem republiki, jedynie taktykę działań.

31 grudnia rozpoczęło się ponowne oblężenie stolicy Czeczenii, Groznego. W efekcie działań śmierć poniosło około tysiąca Czeczeńców i około pół tysiąca żołnierzy rosyjskich. Pomimo druzgocącej przewagi strony rządowej (prawie cztery do jednego na korzyść Rosjan) opór, jaki stawiali mieszkańcy stolicy republiki, był nie do przeforsowania. Wojska rosyjskie zmuszone zostały do odwrotu, jednakże po skorygowaniu taktyki ataku przystąpiono do kolejnej próby zajęcia miasta. Po niespełna dwóch tygodniach doszło do przełomu i Rosjanie zajęli ważne ze względów strategicznych punkty miasta. W wyniku dalszych walk strona czeczeńska zmuszona była do oddania pola przeciwnikom (Czarnotta, Moszumański: 1995, 31.).

Po zajęciu Groznego przez Rosjan konflikt przeistoczył się w długotrwałą wojnę mającą na celu wyniszczenie wzajemne obu stron. Wojnę, która z krótkimi przerwami trwa do dziś.

REFERENCES

- Baranowski B. i Baranowski K. (1985). Polaków kaukaskie drogi. Łódź: Krajowa Agencja Wydawnicza
- Ciesielski S. (2002). Studia z dziejów Europy Wschodniej, Rosja – Czeczenia. Dwa stulecia konfliktu. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
- Czarnotta Z. i Moszumański Z. (1995). Czeczenia 94–95. Warszawa: Altair
- Gralewski M. (1877). Kaukaz. Wspomnienia z dwunastoletniej niewoli. Opisanie kraju. Ludność. Zwyczaje i obyczaje. Lwów: Księgarnia Polska
- Grochmalski P. (1999). Czeczenia. Rys prawdziwy. Wrocław: Atla 2
- Kuleba M. (1998). Imperium na kolanach. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen
- Kuleba M. (1997). Niezłomna Czeczenia. Kraków: Arcana
- von Herwath H. (1992). Między Hitlerem a Stalinem, wspomnienia dyplomaty i oficera niemieckiego 1931–1945. Warszawa: Bellona, Rytm
- Zajączkowski W. (1993). Czy Rosja przetrwa do 2000? Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich
- Ахмадов Я. З. (1981). Ахмадов Я.З. Политические взаимоотношения Чечено-Ингушетии с Россией в первой половине XVIII века // Взаимоотношения народов Чечено-Ингушетии с Россией и народами Кавказа в XVI – начале XX в. Грозный : Чечено-

- Ингушский НИИ ист. и филол. при Совете Министров ЧИАССР
Гаджиев К. С. (2003). Геополитика Кавказа., Москва: Международные
отношения
- Кровяков Н. (1990). Шамиль. Черкесск: Интербук
- Пиотровский Б. Б. (1988). История народов Северного Кавказа
с древнейших времени до конца XVIII в., Москва: Наука
- Усманов Л.: 1997). Непокорионная Чечня. Москва: Парус
- Цициев А. (2006). Атлас Етнополитической Истории Кавказа (1774-
2004). Москва: Европа
- Шахбиев З. (1996). Судьба чечено-ингушского народа. Москва:
Россия молодая

ENDNOTES

¹ Tytuł rozdziału zapożyczony jest z tytułu artykułu J. Gizińskiego, G. Ślubowskiego i A. Zauchy *Kaukaska pętla śmierci* opublikowanego w tygodniku *Newsweek* nr 36 z 12.09.2004 r. s. 26

² OGPU – Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny – policja polityczna, działająca w ZSRR w latach 1922–1934. do jej zadań należało zwalczanie szpiegostwa i działalności kontrrewolucyjnej na terenie ZSRR i za jej granicami nadzór nad więzieniami i przymusowymi obozami pracy.

³ KPZR *Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego*

⁴ KGB *Komitet Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR* łączył funkcje instytucji czuwającej nad bezpieczeństwem państwa, kontrolującym większą część służb specjalnych ZSRR. Powstał w 1954, a zakończył formalnie działalność w 1991 r. Był następcą CzKa i NKWD. W trakcie pierestrojki i później po upadku ZSRR był stopniowo dzielony i likwidowany. Znaczną część jego działalności przejęła *Federalna Służba Bezpieczeństwa (FSB)*. Do głównych zadań KGB należało gromadzenie informacji wywiadowczych poza granicami Związku Radzieckiego, ochrona kontrwywiadowcza *Armii Czerwonej*, marynarki wojennej i lotnictwa, ochrona granic państwowych ZSRR, nadzór nad obiektami nuklearnymi i większymi ośrodkami przemysłowymi tego kraju, ochrona budynków rządowych oraz dostojników partyjnych w kraju i poza jego granicami, w tym ambasad i konsulatów.

⁵ KC KPZR – *Komitet Centralny KPZR* – centralna instancja *Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*, największą realną władzę posiadało jego *Biuro Polityczne*. *Generalny sekretarz KC* był przywódcą całej partii. Kontrolowała większość

innych partii komunistycznych na świecie, zarówno formalnie poprzez organizacje międzynarodowe, jak i nieformalnie w wyniku faktycznego zwierzchnictwa ZSRR nad częścią z państw oraz sponsorowania i utrzymywania kontaktów w pozostałych przez Wydział Zagraniczny i radziecki wywiad. W 1985 roku do władzy w KC doszedł umiarkowany zwolennik reformowania systemu – Michaił Gorbaczow. 24 sierpnia rosyjska Rada Najwyższa zawiesiła działalność KPZR. Wobec tego Gorbaczow złożył rezygnację z funkcji sekretarza generalnego, rozwiązał Komitet Centralny i wezwał partię do samorozwiązania. Decyzją parlamentu rosyjskiego z 28 sierpnia KPZR została zlikwidowana i zakazana.

⁶ *Wspomniany w tekście problem, który dotyczył braku zainteresowania światowej opinii społecznej konfliktem palestyńsko-izraelskim, opisany został w książce G. Jonasa: Monachium. Zemsta, Warszawa 2006.*